

Fig. 1. Kirken set fra nordøst. Sophus Bengtsson fot. 1903. - *The church seen from north-east.*

HALLING KIRKE

HADS HERRED

Kirken, hvortil domkapitlet 1652¹ vistnok sad inde med patronatsretten, ejedes 1661 ifølge Hads herreds-bog² af kongen. 1674 mageskiftede han den og andre kirker i herredet med godsforvalteren på Åkær, den senere landkommissær Laurits Brorson. Herefter havde Halling kirke samme ejer som Gosmer kirke (s. 2447), indtil den overgik til selveje 1. januar 1922. Før 1655 var sognet *anneks* til Falling (s. 2713), men flyttedes dette år over til Gosmer (s. 2747).

Et par kilometer fra kysten er kirken rejst på en højning i det bredt bølgede, nærmest flade landskab, der præger den østre del af Hads herred. Færgestedet Hov er i de senere menneskealdre vokset betydeligt og er blevet sognets største og mest folkerige bebyggelse. Forandringerne i Halling er mere beskedne. Kirken

ligger ud til markerne i østsiden af den tvedelte landsby og er trods sin lidenhed synlig på betragtelig afstand fra flere sider.

Kirkegården øgedes i 1920'erne³ mod øst og suppleredes i 1970'erne, efter projekt af Sven Hansen, med en selvstændig afdeling på sydsiden af den tidligere udvidelse. De ældre afsnit *hegnes* med nyere, støbte brudstensmure, den yngste udvidelse omgives med rosenhæk på en markstensbeklædt jordvold. Da ringmuren 1616⁴ nævnes første gang, var den et kampestensdige, der senere meldes omsat, navnlig på sydsiden. 1862³ beskrives stengærdet som to-ten højt. Mod nord og vest lå der 1801 (fig. 22) tre huse i kirkegårdens skel. Et af dem blev flyttet ud kort tid efter. Da det i vestsiden var

Fig. 2. Kirkegårdens nordvestre hjørne med ligkapel fra 1904 (s. 2796). KdeFL fot. 1986. - Corner of churchyard and the mortuary from 1904.

udflyttet 1872,⁵ ønskede synet det nye hegn stillet seks alen nærmere gaden, eftersom huset havde stået på kirkens grund. 1879 brændte et hus i nordsiden (formentlig det tredje af de tre), og efter en midlertidig lukning med lægter, meldtes det nye stengærde færdigt året efter.

Der er tre *indgange* til kirkegården. Hovedporten, der udgøres af to trætræmme-fløje, sidder på vestsiden og vender ud til forpladsen, hvor gadekæret tidligere lå. Desuden er der to fodgængerlåger af tilsvarende udførelse, en i sydsiden ud for koret, og en i nordsiden ved overgangen til kirkegårdens nye afsnit. 1613-14⁴ indkøbtes træ til en ny port. 1736⁶ nævnes en port i vest, og det fremgår i hvert fald 1851,⁵ at der også fandtes en port i syd. Her skulle fløjene fornyes 1874.⁵ Den vestre port, der sad nordligere end den nuværende, skulle 1872 flyttes nærmere gaden ligesom muren, og 1908⁵ ønskedes den renoveret. I forbindelse med kirkegårdsudvidelsen i 1920'erne ændredes vejforholdene ved kirken, således at landsbygaden, der tidligere gik i en bue syd om kirkegården, førtes ret igennem langs dens nordside.

Ligkapellet i kirkegårdens nordvestre hjørne (fig. 2) er ifølge årstal i den ene gavl opført 1904 og svarer med sine nyromanske enkeltheder til kapellet i Gosmer (s. 2748). I det nordvestre hjørne af det yngste kirkegårdsafsnit rejstes i 1970'erne, efter tegning af H. P. Holm Nielsen, et hvidkalket, teglhængt hus med redskabsrum og toiletter. Kirkegårdens træbeplantning er store ask og lind ved vestmuren og birke på den østre del. 1862 nævnes kun ask.

1863 ønskede synet, at der blev gruset i halvanden alens bredde omkring kirken, 1909³ foreslog man brolægning, og 1965 blev et støbt *fortov* afløst af den nuværende pikstensbro.

BYGNING

Kirken består af kor og skib, der begge er uden karakteristiske enkeltheder og antagelig opført i tiden omkring år 1200. Ved vestgavlen er der sent i middelalderen bygget et tårn, og formentlig i samme periode er der lagt et våbenhus foran skibets syddør. Orienteringen har en mindre afvigelse mod syd.

Fig. 3. Kirken set fra sydøst. Efter fotografi omkring 1910 i Boserups samling. NM. - *The church seen from south-east.*

Den oprindelige, lidt skævt afsatte bygning tilhører gruppen af små kirker. Før gavlens ommuring må koret udvendigt have været kvadratisk, og skibets bredde forholder sig til længden som 2 til 3 (jfr. f.eks. Ørting, s. 2689). Murene er rejst af rå granit, hvor større sten er pakket med mindre, mens bygningens hjørner er sat med kvadre. Det samme har utvivlsomt været tilfældet ved døre og andre åbninger, hvoraf dog ingen er helt bevaret. Det er usikkert, om et hjørne af døren og af et vindue i koret kan skimtes på kirkens nordside. Sydportalen er i brug, omdannet 1841⁷ og igen 1851.⁵ *Ændringer og tilføjelser.* Koråbningens udvidelse er antagelig senmiddelalderlig. Det nedenfor nævnte, karakteristiske murværk i mellemstokværket sandsynliggør, at også *tårnet* skal henføres til årtierne før reformationen. Ved en spidsbuet gennembrydning af skibets vestgavl er tårnets underetage sat i forbindelse med kirkerummet, hvis gulvareal derved forøgedes. Tårnbuen har samme bredde som tårnrummet, hvis samtidige hvælv har otte (retkantede) ribber i modsætning til det mere sædvan-

lige antal af fire. I rummets vestmur har der utvivlsomt fra begyndelsen siddet et vindue, hvoraf det nuværende, der er spidsbuet og falset, er fremgået ved omdannelse og udvidelse.

Tårnet, der er tre stokværk højt og smallere end skibet, er på en syld af rå kamp, der sine steder ses over terræn, opført af munkesten. Forneden i facaderne, hvis nu tilmurede bomhuller ses på fig. 1, er indlagt enkelte marksten, hvilket materiale er det overvejende i tårnrummets og mellemstokværkets bagmure. Sidstnævnte sted ses i fugerne indtrykkede småsten (fig. 5, jfr. f.eks. Odder, s. 2568). I hjørnerne, ved døråbningen i mellemstokværket og i hele tredie etage er benyttet mursten, der er lagt i munkeforbandt med ridsede fuger. Østmuren hviler på skibets vestgavl, der er næsten helt fornyet ved tårnets opførelse.

Adgangen til de øvre etager foregår ad en hyppigt fornyet, udvendig trætrappe og en højtiddende, fladbuet og falset døråbning på tårnets nordside. Klokkestokværket, som muligvis er lidt yngre end de underliggende etager, har mod hvert verdenshjørne et fladbuet,

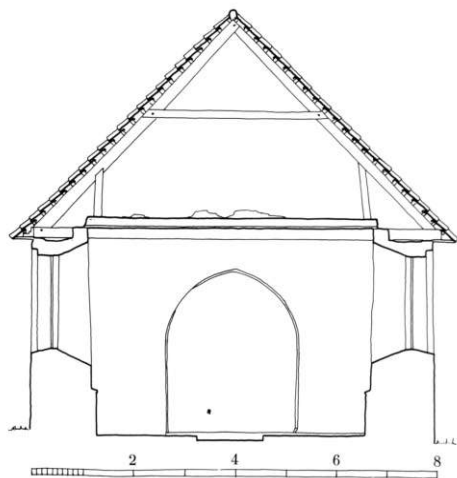

Fig. 4. Tværsnit i skibet, set mod øst 1:150. Opmålt af Karen Vium Jensen og Preben Skaarup 1972, tegnet af KdeFL 1986. - Section through the nave looking east.

falset glamhul, og ved foden af hver taggavl er der udvendigt tilmurede bjælkehuller. Begge gavlene har kamtakker, der senest ønskedes fornyet 1876.⁵ Samtidig med at denne henstilling blev efterkommet, afkortedes de tætstillede højblændinger (jfr. Bjerager, s. 2497), bortset fra de yderste, små, og i toppen placeredes en korsblænding.

Våbenhuset er opført af rå kamp, mens øvre del af sidemurene og taggavlen overvejende er

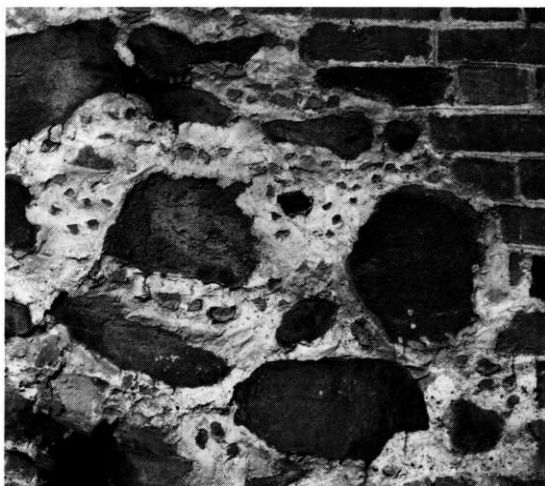

Fig. 5. Tårnets mellemstokværk. Udsnit af murværk på nordvæggen (s. 2797). KdeFL fot. 1986. - Section of masonry on the north wall in the second storey of the tower.

af små sten. Da regnvand fra kirkegården trængte ind, foreslog synet 1851,⁵ at gulvet hævedes ni tommer, og at langmurene forhøjedes med en halv alen. Samtidig skulle den til begge sider falsede, nu kurvehanksbuede døråbning øges i højden. De to kurvehanksbuede vinduer med jernrammer er indsatte efter synets ønske 1857.⁵

Vedligeholdelse. Efter reformationen synes kirkens tilstand gennemgående at have været god. Bygningen beskrives som vel vedligeholdt de gange, den omtales fra begyndelsen af 1700'rne og op i forrige århundrede. 1717⁶ og 1830⁷ nævnes reparationer uden videre specifikation. Årstallet 1778, der med jerncifre står

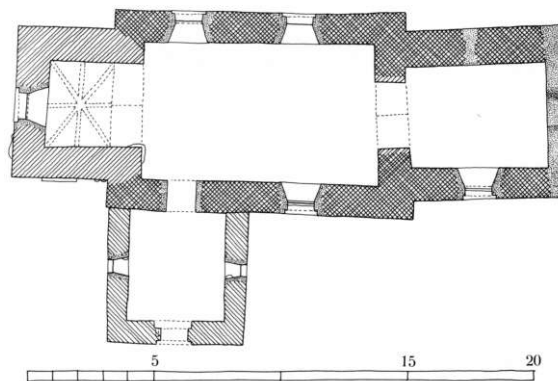

Fig. 6. Grundplan 1:300. Opmålt af Karen Vium Jensen og Preben Skaarup 1972, tegnet af KdeFL 1986. - Plan.

skrevet på tårnets vestside sammen med den daværende kirkeejers initialer Joachim Otto Schack-Rathlou, er antagelig også vidnesbyrd om en istandsættelse (jfr. s. 2759). Ligesom det var tilfældet i nabokirken Gosmer foranstaltede kirkeejeren 1849-50, efter nogle års udsættelse, en modernisering ved indsættelse af fem nye store vinduer og ved gipsning af loftet.⁵ Korets østgavl er utvivlsomt ommuret med små sten i medfør af synets ønske 1876,⁵ og herunder er i gavlen indsat den nu tilmurede, fladbuedé dør, der udefra gav adgang til »sakristiet« bag altertavlen.

Gulvene nævnes første gang 1716,⁶ da der både i kirke og våbenhus behøvedes udbedring

Fig. 7. Indre, set mod vest. NE fot. 1983. - *Interior looking west.*

med mursten. Ifølge beskrivelsen 1862³ lå der dengang mursten overalt, bortset fra tre gravsten.⁸ 1863 foreslog synet fliser i koret og trægulv inden for skranken. 1907⁵ skulle brædderne fornyes i stolestaderne. I dag ligger der i koret gule sten på fladen; i skibets gange gule og røde, sekskantede fliser, stemplet Krage-lund; i stolestaderne og i tårnummet er der trægulv, og i våbenhuset hvide og sorte cementfliser.

Alle *tage* synes siden den første omtale 1619⁴ at have været teglhængte, ligesom det stadig er tilfældet. Stenene er senest udskiftet 1985. Korets tagværk er af eg med ét lag hanebånd, hvor de ombyttede spærfag er samlede og numme-

rerede på østsiden; i skibet er kun hanebåndene og enkelte spær af eg, resten fyr. Tårnets egetagværk med to lag hanebånd er formentlig det oprindelige, mens der i våbenhusets tagstol blot er bevaret enkelte stykker ældre egetømmer; her indgår desuden et par bjælker til gav-lens forankring.

Opvarmning etableredes ifølge synets ønske 1893³ ved opstilling af en kakkelovn i skibets sydvestre hjørne. 1966 indlagdes elektrisk varme som afløsning for kalorifer.

Den teglhængte kirke står i dag hvidkalket inde og ude med sorte sugfjæl på kor og skib og mørke vindskeder på skibets østgavl. De fem store vinduer med sortmalede jernrammer

Fig. 8. Indre, set mod øst. NE fot. 1983. - *Interior looking east.*

må være dem, der indsattes ved midten af forrige århundrede; til begge sider er åbningerne spidsbuede, udvendig falsede, indvendig smigede. Træløfterne er olivengrønne, de synlige bjælker strøget i en lysere tone.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens beskedne udstyr omfatter en sengotisk pietágruppe, formentlig stammende fra den tidligere høj altertavle, samt prædikestol med lydhimmel tilskrevet Peder Jensen Kolding ligesom de fleste af herredets øvrige større træskærerarbejder. Klokken er støbt 1742 af en lybsk klokkestøber. Enkelte, omend spartanske fornyelser er foregået i årene omkring 1850: †alterbord, topgang og underpanel til prædikestol, vstolestader, pengeblok og †salmenummertavle, næsten alt nu atter fornyet.

Alterbordet består af et enkelt fyrretræspanel, hvis forside med fire høje fyldinger adskilt af smalfelter stammer fra 1700'rne. De glatte en-

destykker er rimeligvis tilføjet 1852 ifølge en indskrift med skrivekridt på bordets bagside: »Dete Alter er opsat d. 15. April 1852 af Niels Hansen Snedkermester i Horsens.«⁹ Oprindelig umalet og følgelig beregnet til at være dækket af et alterklæde, der også har skjult et rødmalet årstal »1830« på forsides øverste, vandrette rammestykke. Istandsæt og nymalet 1939, senest malet i to grønne nuancer.

†*Alterklæder.* 1613/14⁴ var bordet dækket af et alterklæde af lærred, 1687² af et rødt klæde. 1745⁶ var en del af ornamenterne nylig bekostede, 1828¹⁰ beskrives et nyanskaffet som et sort fløj skiæde med sølvsirater. 1843 ønskedes det erstattet af et rødt fløjlsklæde med guldkors, 1852 af et tilsvarende, men uden våbenskjolde. De følgende var af et lignende udseende;⁵ nu anvendes en hvid alterdug.

Altertavlen består af en baldakintavle fra 1939-40, der danner ramme om en sengotisk pietágruppe, antagelig fra den tidligere høj altertavle, fra 1400'nes slutning.

Den ca. 92 cm høje gruppe (fig. 9), af eg, omfatter den sørgende Maria, der sidder med Jesu afsjælede legeme i skødet og med Johannes og Maria Magdalene med salvekrukken stående bagved, lidt vendt fra hinanden. Med enkle virkemidler har billedskæreren fremkaldt sorgfulde udtryk både hos ledsagefigurerne og hos Maria, der ser ned på sin søn og støtter ham med den ene hånd bag hovedet, den anden om hans lænd. Han har flettet tornekrone på hovedet, lukkede øjne og let åben mund; hårløkkerne falder ned bag skuldrene. Lændeklædet sidder smalt og stramt. Der er ingen brystvunde, men naglegab i fødderne. Maria, siddende på et klippestykke, bærer en kappe, der dels er lagt op over hendes hoved, dels anbragt som klæde under Jesus. Kjolens småknæk skjuler fødderne. Johannes, i folderig kappe, folder hænderne foran brystet. Maria Magdalene, i enkel kjortel, bærer på det synlige hår et turbanagtigt hovedtøj med klæde, der falder ned foran brystet og over venstre arm. Figurgruppen er skåret i ét stykke, ledsagefigurerne flade bagpå med en let udhuling og foroven i hovederne et hul for at forhindre sprækning af træet. Istandsæt og nystafferet 1939-40 af Georg N. Kristiansen, med kraftige farver og forgyldning, da ingen oprindelige farver var bevaret.

1887 fandt Magnus-Petersen gruppen på våbenhusloftet og fik den opstillet i koret. Som *†altertavle* tjente da »et fladt brædt med listeværk« med et foranstillet, forgyldt trækors.¹¹ *Korset*, der nu er bevaret på loftet, og som ønskedes anskaffet 1849 og ændret 1851,⁵ har trekløverformede korsarmsender og er uægte forgyldt samt kantstribet med rødt, står på et brunmalet, profileret postament, i alt 157 cm højt. Fjernet fra alteret 1890. Den enkle, listesmykkede *†altertavleplade*, fra 1851 f., (jfr. indskrift på alterbord), fik 1889-90⁵ en bemaling,¹² så den kunne illudere som en renæssancetavle med kannelerede pilastre og kartouche over rundbuet midtfelt, der dannede baggrund for den nyopstillede pietágruppe (fig. 18). Denne opstilling blev 1939-40 afløst af den nuværende egetræstavle, formet som en sydeuropæisk vejkapeltavle og tegnet af arkitekt H. P. Nielsen,

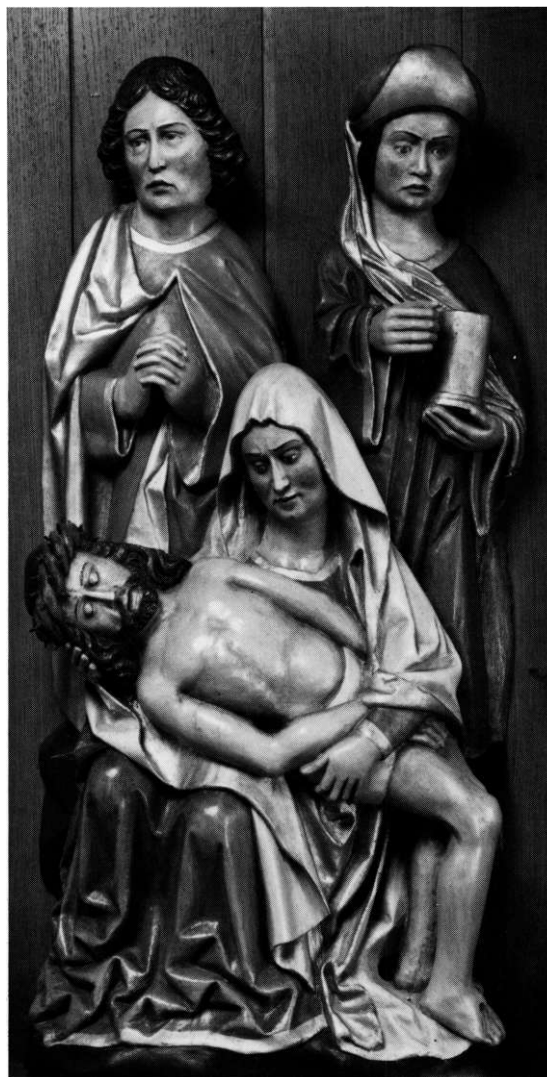

Fig. 9. Pietágruppe, antagelig fra den tidligere altertavle, fra 1400'ernes slutning (s. 2801). NE fot. 1983.

- *Pieta*, assumed to be from the former altarpiece, from the end of the 15th century.

Odder. Tavlen står i træets farve, med gyldne forkanter og sokkelindskrift fra Esaias 53, 5, på brun bund.

Altersølv. Alterkalk (fig. 10), formodentlig skænket i 1700'ernes 1. fjerdedel af kirkeejeren Christian Rathlou og hustru. Den 21 cm høje kalk er samlet af dele fra forskellig tid. Ældst, antagelig fra o. 1550, er de sekskantede skaftled, med profilstave, og den gotiserende, forgyldte knop (fig. 11). Denne har seks frem-

Fig. 10. Alterkalk, formodentlig skænket af kirkeheren Christian Rathlou og hustru 1700-25 (s. 2801). NE fot. 1984. - Chalice, probably donated by the patron of the church, Christian Rathlou, 1700-25.

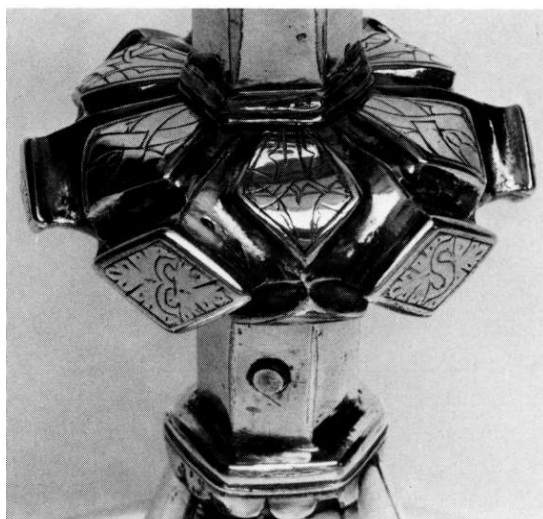

Fig. 11. Knoppen, fra o. 1550, på alterkalken udført i 1700'ernes 1. fjerdedel (jfr. fig. 10) (s. 2801). NE fot. 1984. - Nodus, c. 1550, from the chalice, made c. 1700-25, cf. fig. 10.

springende rudebosser med graverede versaler »Ihesvs« på baggrund af småblade. Oversidens mellemfaldende, spidse bladtunger er dekoreret med graverede bånd- og bladornamenter flettet ind i hinanden, undersidens tilsvarende tunger er glatte. Fra 1700'ernes første årtier¹³ stammer fod og bæger, rimeligvis udført af Horsensguldsmiden Mogens Thommesen Løwenhertz (Bøje 2, 1982, s. 250ff.), der bl.a. har leveret ganske lignende kalke til Odder (s. 2551) og Alrø (s. 2851). Som disse er foden drevet op med otte bladtunger og fladrundbuer og i sviklerne herimellem små, glatte ruder. Det halvkugleformede bæger, med sekskantet bundplade og profileret mundingsrand, er prydet med graverede våbener, under krone, for de formodede givere Christian Rathlou og hans hustru Dorothea Sophie Schack. På fodens underside er indprykket »Kalk og Disk v. (dvs. vog, vejede) 35 lod«, Disk, 1841, udført af G. Chr. Adler Wolf, Århus, og overdraget kirken af major von Holstein-Rathlou til Rathlousdal,¹⁰ hvis våben, holdt afløver, ses på en lille, drevet medaljon i en fordybning i diskens bund. På randen graveret Georgskors i cirkel. 15 cm i tv. ¹⁴ Under bunden fire stempler for guldsmiden, parvis ens, »Wolf« i rektangel og »GW« (Bøje 1982, 2, nr. 6073 og 6069). - †Kalk og disk omtalt 1613/14.⁴

Oblatæske, alterkande og skål, fra o. 1860ff.,⁵ af sort porcelæn med guld Kors og -kanter, fra Bing og Grøndahl; kun æsken i brug.

* Sygekalk, skænket 1642 til Halling, siden 1655 ved embedet for hovedkirken Gosmer.

Alterstager (fig. 12), fra 1500'ernes slutning, af lyst messing, kun 26 cm høje. De har ret lav, fladt profileret fod, skaft bestående af baluster over kraveled og fladtrykt, midtdelt vaseled; ret flad lyseskål med jernlysepig, hvorom er pånippet en nyere messingplade. Begge stager har på fodens nedre skrålled tre huller efter tre fødder. Den ene stages nederste fodled synes omstøbt, et stykke af dens lyseskål er desuden afslået. - Syvarmet lysestage, af messing, på ottekantet fod og med kantede armløse, skænket o. 1925 af enkefru, lærer Cecilie Nielsen, Odder.³

Fig.12.Alterstager af messing, fra 1500'ernes slutning (s.2802). NE fot. 1984. -
Altar candlesticks of brass, from the end of the 16th century.

†*Alterbøger*. 1613/14⁴ ejede kirken en bibel, et graduale (ritualbog med noder), en alterbog og en ordinans (kirkelov).

†*Røgelsekar*. I inventarierne 1687² og 1715⁶ omtales et ildkar.

En nyere **messehagel*, af rødt fløjls med guldgalonere, kors og kanter, opbevares, ude af brug, i Gosmer præstegård.

†*Messehagler*. 1613/14⁴ nævnes en gammel hagel af »camelodt« (vistnok damaskvævet tøj). 1715⁶ beskrives den som værende af »gammel, blommet (blomstret) taft med sølvgaloner«. 1828¹⁰ var hagelen formodentlig ligesom talterklædet af sort fløjls med sølvsirater, 1862³ derimod af det almindeligt anvendte røde fløjls med guldkors og sirater.

Alterskranke, 1939, femkantet, bestående af drejede dobbeltbalustre med midtringe samt profileret håndliste. Gråmalede balustre med gyldent midtled og sort liste. Om de tidligere

†*alterskranker* vides, at den ældst omtalte, fra 1838,⁷ var lige og dens knæfald betrukket med læder, den følgende, fra 1863, med drejede søjler, strakte sig ligeledes fra nord- til sydvæg, men med en bue foran alteret.³

Døbefont (fig. 14), senromansk(?), af grovkornet, rødlig granit med mange sorte korn, ca. 86 cm høj og af en form, der er atypisk for egnen. Den spidst bægerformede kumme, ca. 77 cm i tv. (60 cm i indre tv.), har en kun 20 cm dyb udhuling, uden afløbshul. Længs munden løber en dobbelt tovstav (blot markeret i stenens overflade) og forinden på kummen en tilsvarende. Den glatte fod er keglestubformet med øvre, kraftig vulst som skaftled under et lavt, glat led. Opstillet ved korbuens nordside.

Dåbsfad (fig. 13) fra 1664, skænket af visiterer og kontrollør Peder Rasmussen Halkier, Århus.¹⁵ Det store, glatte fad afløst messing, 64

cm i tvm. og 6 cm dybt, har på den 8 cm brede, let opadbøjede rand en graveret versalindskrift: »Anno 1664 Hafver Peder Rasmvssøn Halkier Gifvet Dette Bechen Til Halling Kierche Fvndt«. I bunden inddrejet en række koncentriske cirkler.

Dåbskande af messing, skænket af Marie Mogensens 1951 ifølge graveret indskrift på kor-

Fig. 13. Dåbsfad af messing, 1664 skænket af (told)-visiterer Peder Rasmussen Halkier, Århus (s. 2803). NE fot. 1983. - Brass baptismal dish, donated 1664.

Fig. 14. Senromansk(?) døbefont (s. 2803). NE fot. 1983. - Late Romanesque(?) baptismal font.

pus. 26 cm høj. En brunmalet blikkande har måske været anvendt tidligere; nu under alterbordet.

Prædikestol og lydhimmel (jfr. fig. 18), fra 1630'rne, tilskrevet billedskæreren Peder Jensen Kolding som et ungdomsarbejde¹⁶ og svarende til en række prædikestole i Hads herred med de nærmest beslægtede i Nølev (s. 2456) og Randlev (s. 2481). Stolen, af eg, har fire fag (fig. 16) adskilt af hjørnebøjede, kannelerede pilastre. Storfelternes arkader er smykket med »dukater trukket på snor«, og i sviklerne er fladsnitornament omkring roset. Gesimsens lister er som de førnævnte stoles: Profilerede tandsnit, æggstav, gennemløbende frise samt spinkel perlestav, og den kvartrunde postamentbjælke ligeledes dekoreret med fladsnit i hjerteformede figurer med blomster. Under den glatte, gennemløbende fodfrise har formentlig været hængestykker og englehoveder som på de øvrige stole, nu ses kun huller på undersiden efter de forsvundne hjørneprydelser. Den ottekantede bærestolpe¹⁷ er gammel, men næppe oprindelig.

Lydhimlen, med de samme dekorative lister som stolen, har bevaret de karakteristiske englehoveder under hjørnerne og de gennembrudte hængestykker med volutbøjler omkring midtroset. Undersiden er ved lister delt i seks felter omkring tredobbelt midtroset med hjertegennembrydninger, hvorunder stor hængedue. På lydhimlens hjørner står topspir hvori mellem kartouchetopstykker¹⁸ med slyngbåndprydet midtcirkel.

Ved en restaurering 1939 fik stolen tilføjet enkelte manglende dele som bl.a. topstykkerne midtspr,¹⁹ der var skåret af i forbindelse med indlæggelsen af gipsloft 1850.⁵ Den samtidige »kasse«, som stolen da hvilede på, blev fjernet og opgangspanelet erstattet af et nyt, der sammen med stolen rykkedes nærmere triumfvæggen.²⁰

Ved restaureringen fjernedes to nye overmalinger: En egetræsmaling med lidt sort staffering, men uden indskrifter, fra o. 1850,⁵ og en staffering i hvidgrå og blågrå farver, ligeledes uden indskrifter, fra begyndelsen af 1800'rne.

Farvespor fra den ældste staffering, antagelig samtidig med stolen og ifølge restauratoren beslægtet med Nølev og Randlevs, har dannet grundlag for en delvis ny staffering med meget guld og lasur på sølv samt forskellige farver.²¹ Arkadefelterne fremtræder nu afrenset for farve, men enkelte bogstav- og talspor i 4. fag viste, at der her oprindeligt har været forgyldte frakturindskrifter på sort bund. Derimod kunne de tilsvarende indskrifter både på stol og himmel afdækkes. På stolens gesimsfrise: »Aflegger al vreenlighed oc al ondska oc anammer Ordet med Sactmodighed som er plantet i eder huilcket der kand gjøre eders siele Salige. Huo som er icke en Forglemmelig Til hørere men gjør der efter.« På postamentfrisen, i to linier: »Herrens lou er vden Smitte oc Vederqueger Sielen. Herrens befalinger(!) ere Rette oc Gleder Hiertet. Herrens bud ere klare oc opliuser øinene, Herrens ræt ere kosteligere end guld oc meget fiint guld Oc ere Sødere end hunnig(!) oc hunnig kage. Psal. 19. Herre dit

Fig. 15. Sognepræstens armstol fra 1806 (s. 2806). NE fot. 1983. - *The minister's armchair from 1806.*

Fig. 16. Prædikestol fra 1630'rne, tilskrevet billedskæreren Peder Jensen Kolding (s. 2804). NE fot. 1983. - *Pulpit from the 1630's, ascribed to the woodcarver Peder Jensen Kolding.*

ord er min føders(!) løcte oc it lius paa mine veie. Dit ord er sødere i min mund end hunnig ieg elsker dit ord offuer guld oc offuer klart guld. Sal. 119.« - På himlens frise udvendig: »Raab Høit, Spar icke, opløft din Røst, som en basune Oc kund gjør mit Folck, deris Ofuertrædelser, oc iacobs Hus, deris Synder. Esa. 58. Du israels vectere paamind Den Vgudelige at hand om vender sig fra sinne Synder at hand kand leffue. Ezechiel 33.« - Indvendig: »Jeg gjorde Saadan pact med dem, Siger Herren, min aand som er hos Dig, Oc mine ord, Som

ieg haffuer lagt i din Mund, skulle icke vige fra din Mund, Ei heller fra din Sedis (dvs. sæds, slægts) mund, Oc Børne børn, fra Nu oc Til eui(!) tid. Esa. 59.«

Stolestader, 1939, udført efter tegning af arkitekt H. P. Nielsen; grønmalet i to nuancer, †*Stolestader* (jfr. fig. 18), o. 1850,⁵ svarende til Gosmers (s. 2773), i alt 32 foruden de faste †præste- og †degnestole for enden af hver stole-række.³ Oprindeligt med låger,⁵ der imidlertid fjernedes 1891, samtidig med at ryglænene fik en lille hældning.⁵

Præstens *armstol* (fig. 15), 1806, afmalet træ, 102 cm høj. Sædets forkant (sargen) har en skåret versalindskrift i et forsænket felt: »Den er bekost tel(!) Hallems kierke 1806«. Armstøtternes buede forkant er riflede og stolen i øvrigt dekoreret med skråtstillede hulsnit på sargens underkant og langs rygpladens gennembrydninger. Nymalet i grå nuancer, kantprofilerne

Fig. 17. Pengeblok 1853 (s. 2806). NE fot. 1983. - *Alms post 1853*.

rødbrune. Under sædet er skrevet: »Repareret 1980«. Anbragt i korets sydvesthjørne. 1852 havde den sin plads bag altret og de røde, uldne damaskesforhæng til siderne herfor (jfr. fig. 18). Et †bord anskaffedes 1887.⁵

Pengeblok, 1853,⁵ af eg, 90 cm høj; retkantet, på sokkel med øvre profilled. Den lidt udragende, øvre del, der danner den egentlige blok, er jernklædt ligesom låget, med pengeslidse. Kun jernet malet gråblåt. Opstillet ved østre indgangspanel i nord. En gammel †trætavle til kollekten nævnes 1715.⁶

†*Pulpitur*, i vest, omtales 1716.⁶

Orgel, bygget 1978 af Fyns orgelbyggeri ved Henning Jensen, Odense; syv stemmer, ét manual og pedal. Disposition: Manual: Rørfløjte 8', Principal 4', Koppelfløjte 4', Quint 2²/₃, Gemshorn 2', Principal 1'. Pedal: Subbas 16'. Svelle, én sættekombination. Tegnet af Ebbe Lehn Petersen. I tårnrummet. **Orgel*, af ukendt herkomst, formentlig fra 1700'ernes sidste halvdel. Ombygget o. 1875 af J. A. Demant, Århus. Af det oprindelige orgel er kun vindladen og nogle af piberne bevaret. Opstillet i Halling kirke o. 1927 af A. C. Zachariasen, Århus;²² stod tidligere i Fausing kirke (Randers amt), hvortil det var anskaffet o. 1840 af Chr. Scheel, Gl. Estrup.²³ Disposition efter ombygningen o. 1875: Gedakt 8 Fod, Viola di gamba 8 Fod, Octav 4 Fod, Fløjte 4 Fod. Mechanisk aktion, sløjfevindlade. Facaden er af samme type som Demant-facaderne i Stoense og Snøde kirker (Svendborg amt). Et rundbuet felt med attrappiber flankeres af to smalle, rektangulære åbninger med draperet stof. På podium i tårnrummet. Nu i Sdr. Bjerger kirke (Sorø amt).²⁴ Indtil 1928 anvendtes et †*harmonium*.²⁵

Salmenummertavle, 1986; den forrige, enkle trætavle, med søm til ophængningstal, nu på loftet.

†*Salmenummertavle*, 1853,⁵ rektangulær trætavle med tvillingebuegavl over 2x5 rum beregnet til indskudsplader med sortmalede tal på hvid bund.

To ottearmede jern *lysekroner* er 1939 udført af smeden i Halling, Viggo Andersen. Tre tidligere anvendte lysekroner, fra o. 1910, beståen-

Fig. 18. Indre, set mod øst. Ældre fotografi fra Boserups samling i NM. - Interior looking east c. 1910.

de af tre cirkulære metalbånd, hvorunder ophængt fire glasampler, ligger nu på loftet.

Kirkeskib, 1982, model af den tomastede skonnert »Brita Leth«,²⁶ bygget af Aksel Andersen, As, og skænket af beboerne i anledning af Hov bys 140 års jubilæum. Ophængt i skibet.

Ligbåre, med malet årstal 1762, groft tømret, at fyr, 40 cm høj og 375 cm lang medregnet de svære bærestænger, der har affasede kanter og endeknop. Benene støttes af udsavede konsolbrædder. Bårens bundbrædder bærer en malet, naiv dekoration, hvilket viser, at den har været ophængt med undersiden synlig. Midtpå er malet en grøn, hvidskygget bladkrans, der omslutter en versificeret indskrift, med hvid kursiv: »Her Beres Paa det døde / Lig Som Skal til Graven / Føres, Men Sielen er i / Himerig huor ingen / Pinne røres«. Til siderne herfor henholdsvis et hvidt kontureret timeglas, hvor det hvide sand er løbet i bund, og et kuglerundt, hvidmalet (dødninge)hoved over korslagte

knogler. På hver af bårens langsider står »Anno - 1762« på hver side af et monogram, måske IH? 1828¹⁰ stod »ligbøren« i våbenhuset, nu på loftet. Også 1687² ejede kirken en tligbåre.

Klokke (fig. 19), 1742, støbt af rådstøber i Lübeck Lorenz Strahlborn²⁷ og bekostet af »kirkens herskab«⁶ (jfr. historik); 70 cm i tv. Om halsen en indskrift med reliefversaler: »Mich hatt(!) gegossen Lavrentz Strahlhorn in Lvbeck anno 1742«. Skriftbåndet ledsages af perlestave samt af op- og nedadvendende båndakantusornamenter omkring blomster og vindrueklase. På slagringen en akantusblad række og herover to og to lister. To skår ses i klokken nedre rand. 1981 ny, smedet knebel og el-ringning installeret.

†*Klokke* afgivet 1529 i forbindelse med klokkeskatten; den vejede med »al jernfang« (ophængt) 1 skippund.²⁸

Klokkestol til én klokke, til dels samtidig med tårnets tagværk, af eg; to sæt skråstivere tappet op i tårnets bjælkelag.

Fig. 19. Klokke, støbt 1742 af rådsstøber Lorenz Strahlborn, Lübeck (s. 2807). JJF fot. 1983. - *Bell, cast 1742 by Lorenz Strahlborn, Lübeck.*

GRAVMINDER

* *Gravsten.* 1) (Fig. 20), o. 1650, gravskriften helt nedslidt. Grå kalksten, 199x147 cm; af indskriftens reliefversaler er kun bevaret de manende ord på stenens rand: »Di .. for rigdom og guods / betench huor staket du bliffuer der hos en kort tid før du vest af d[et er] / du død oc liger ... dit godz at tage / ... oc tacker dig lidet for din vmage men haf Gud kier saa hafuer du husit oc evin...«. Under et øvre buefelt med en opstandelsesscene ses midt på stenen et rektangulært skriftfelt flankeret af Moses med stav og lovens tavler og Kristus med korsstav og bog,²⁹ begge stående under en barok muslingeskal. Under skrifttavlen holder to stående engle et ovalfelt med dødssymbolerne kranium og timeglas. I stenens hjørner ses evangelisterne og deres tegn indfattet af barokke rammer. Reliefbunden groft prikhugget. Nu i Rathlousdals have.

Det er foreslået,³⁰ at stenen skulle stamme fra Halling, hvor der o. 1873-76⁸ i kirkegulvet lå

tre gravsten, der imidlertid er meget mangelfuldt karakteriseret: den ene med et billede af en præst og hans kone i legemsstørrelse. Af forfatteren til en beretning om kirken 1908-09³¹ antages, at »præstestenen« skulle være identisk med den bevarede, ovenfor omtalte, der da var overført til Rathlousdals have. Stenens proveniens må efter det foreliggende anses for usikker, omend den dog må stamme fra en af de kirker, der har hørt under Rathlousdal.

2) (Fig. 21), o. 1750. Figursten over Rasmus Rasmussøn, f. i [Hall]ling 1) 695 8. juli, d. sammesteds ?, og hustru Karen ...sda[tter], f. i [Hølken], Bierag[er] sogn 1687 22. sept., d. i Halling 1762, 74 år gl.³² På stenens rand er indhugget en versificeret indskrift: »Her under hviler dee hvor Guds frygt ald tid boede, og saa som i et plant beed / anseeligen opgroede, de blomstrede i Herren / frygt sig ald lov og priis! og nu florerer allermeest udi Guds paradis.« Rødlig kalksten, med orthoceratit, 195 X 137 X 12 cm, den fordybede versalindskrift i fodfeltet nu næsten helt forsvundet. Under en tvillingbue, der i siderne er støttet af bladvolut, midtpå af et englehoved, er en noget plump udført fremstilling af et ægtepar, stående frontalt med store hænder foldede foran livet. Manden har skulderlangt, lokket hår, halsbind, kofte med store ærmeopslag prydet med knaphuller samt sko med hæle. Hans tykkinde hustru bærer tætsluttende hue og tørklæde under den spidse halsudskæring på trøjen, med brede opslag; herunder stikker plisserede ærmer frem. Under det foldede skørt ses spidse skosnuder. I stenens hjørner er store ovalfelter med de siddende evangelister og deres tegn, hvorunder deres navne, med fordybet kursiv, foroven »Mattheus« og »Marcus«, forneden [Lucas] og »Johannes«. I tvillingbuen midt-svikkel vinget timeglas over kranium. Baggrunden groft prikhugget. - Stenen lå 1887¹¹ på kirkegården, men var 1907, ligesom nu, opstillet mod tårnets sydmur.

†*Gravsten.* Foruden den ovenfor nævnte »præstesten« omtales o. 1875⁸ to andre, der ligeledes lå i kirkegulvet: 1) Fra 1600'ernes 2. fjerdedel. Stenen bar spor af at have været meget

smuk og havde en indskrift med reliefbogstaver. 1907 blev den beskrevet som en stump af en næsten helt udslidt, grå sten, 113 cm bred, hvis indskrift stod med reliefversaler. Den havde en ramme dekoreret med båndslang, med roset i hvert slyng, og i hjørnerne cirkler med evangelisterne. Foroven var et stort englehooved. Stenen identificeredes 1908-09³¹ med det brudstykke, der lå foran indgangsdøren og hvortil hørte et stykke, der fandtes ved skolen.

2) O. 1650? Af indskriften kunne læses, at den var lagt over en »ærlig Mand Peder Michelsen Storm i Halling, som døde Anno 16.., og hans Hustru Ane Rasmusdatter, som døde Anno 16..«. Årstallene var udfyldt og stenen følgelig udført endnu i ægteparrets levetid.³³

En *tegetræskiste*, med store jernhanke, hvori en fyrretræskiste med et skelet, blev fundet o. 1875⁸ ved dræning af kirkegården. Atter nedsat samme sted.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Vib. *Godsarkiver: Rathlousdal og Gersdorffslund. Skøder og adkomstdok. 1631-1833* (G 332.1). - Forsk, sager 1741-1912 (G 332.31). - *Ved embedet: Synsprotokol 1862ff.* - Se i øvrigt fortegnelse over

Fig. 20. *Gravsten nr. 1, o. 1650. Nu i Rathlousdals have (s. 2808). NE fot. 1983. - *Tombstone no1, c. 1650, now in the garden of Rathlousdal, Odder.*

Fig. 21. Gravsten nr. 2, o. 1750, over Rasmus Rasmussen og hustru Karen, †1762 (s. 2808). NE fot. 1983. - *Tombstone no. 2, c. 1750, for Rasmus Rasmussen and his wife.*

arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650-51.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: *Om de danske Landsbykirker IV*, 228-30 (1887). - *Indberetninger ved Magnus-Petersen 1887* (pietágruppe), Chr. Axel Jensen 1907 (bygning, inventar og gravminder), Povl Jensen 1936 (forundersøgelse af altertavle og prædikestol), Georg N. Kristiansen 1939 (alterbordspanel, prædikestol med himmel), samme 1940 (altertavle), Erik Moltke og Vibeke Michelsen 1948 (inventar og gravsten), Mogens Larsen 1982 (ligbåre og farver på murværk) og Vibeke Michelsen 1983-86. - *Udskrifter af de gennemgaaede arkivalier findes i NM 2. afd.* - *Beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht*, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1986.

Notebøger. NM 2. afd.: Povl Jensen XIV, 1936, s. 84 (altertavle).

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: Tegning af krucifiksgruppe ved Magnus-Petersen 1887. - Farvelagt forslag til altertavle, u. sign., før 1950. - Plan og snit af kirken ved Karen Vium Jensen og Preben Skaarup 1972. - Plan, snit og opstalt af kirken med

forslag til placering af orgel ved K. E. og E. Lehn Petersen 1977.

Litteratur: MeddÅst. 1974 (bygningstegninger fra H. P. Nielsen overført til Kgl. Bygningsinspektorat, Århus).

- 1 RA. DaKanc. Henlagte sager 1651-60. B162.
- 2 LAVib. Århus bispearkiv (C3.1082).
- 3 Synsprotokol 1862ff.
- 4 RA. DaKanc. Seks års kirkegsk. ... 1620 (B 184e).
- 5 LAVib. Hads-Ning herreders provsti. Synsprotokol 1842-1908 (C 31.1-4).
- 6 LAVib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700ff. (C3.1166ff.).
- 7 LAVib. Århus amts søndre provsti. Synsprotokol 1817-54 (C 30.1-2).
- 8 K. Bønnelycke: Hads Herred før og nu. Århus 1873-76, s. 415.
- 9 Indb. 1939.
- 10 LAVib. Rathlousdal og Gersdorffslund. Forsk. sager 1741-1912 (G332.31).
- 11 Magnus-Petersens papirer 1887, i NM 2. afd., kasse III, 104.
- 12 Jfr. fot. 1936, i NM 2. afd.
- 13 Mellem 1708, da Chr. Rathlou og D. S. Schack indgik ægteskab, og guldmedens dødsår 1734. Kalen har ingen stempler.
- 14 1858 ønskede synet disken omstøbt (note 5).
- 15 Nævnt i inventariet 1687 (note 2). Vedr. P. R. Halkier, se Århus domkirke s. 831, nr. 9 (gravfliser) og s. 900, nr. 17 (muret begravelse).
- 16 C. A. Jensen: Snedkere, s. 87, noten.
- 17 1939 fandtes herpå fastgjort et umalet løvehoved, som ikke kan have hørt til stolen.
- 18 På topstykke nr. 4 fandtes et indprikket navn: »L. Chhruow(!)«, muligvis fra en reparation.
- 19 Udført med Randlevs som model.
- 20 Et oprindeligt indsnit i lydhimlen, der angav en placering et stykke ind i vindueslysningen, blev »rettet«.
- 21 Lydhimlens englehoveder, der oprindelig var rød-malede på bagsiden ligesom Randlevs (s. 2482), fik dog en grøn farve, fordi restaurator mente, det andet gav en »uheldig virkning«.
- 22 Zachariasen: Orgelfortegnelse, jfr. note 3.
- 23 Meddelt af Vibeke Nielsen, GI. Estrup samlingen.
- 24 Yderligere oplysninger findes i Den danske Orgel-registrant.
- 25 Meddelt af Erik Sjøravad, Halling.
- 26 bygget 1911. Denne type skønnert besejlede Hou.
- 27 Jfr. Th. Hach: Lübecker Glockenkunde, Lübeck 1913, s. 247.
- 28 RA. 108 A. Rgsk. ældre end 1559. Nr. 21. Liste over indkrævede klokker 1528/29.
- 29 Jfr. motivmæssigt beslægtet sten i Borum, Framlev hrd. (s. 2003) med tilhørende, oplysende ind-

skrift: Loven er givet med Moses, nåden ved Kristus.

30 Anne Marie Skovfoged: Sten- og billedhuggerarbejder i Rathlousdals have, Århus 1982, s. 30-32.

31 Fra Norsminde Fjord til Ulstrup Bakker, Odder 1908-09, s. 81 f., i hovedsagen efter Bønnelycke (note 8), men måske med egne iagttagelser.

32 Indskriften suppleret efter Magnus-Petersens papirer 1887 (note 11), der dog har fødselsåret 1693.

33 Stenen skal ifølge beretn. 1908 f. (note 31) på daværende tidspunkt have været anbragt »i Kirkemuren paa den søndre Side«, hvilket dog må være en forveksling med gravsten nr. 2. - En Peder Mikkelsen Storm i Halling by er omtalt 1661, A. Eriksen: Bidrag til Hads Herreds Historie, Odder 1928, s. 46.

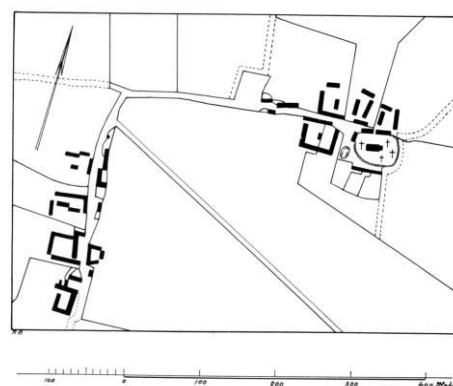

Fig. 22. Halling 1:10000. Målt og udskiftet 1801 af Ernst Wesenberg. - *Map of the village.*

SUMMARY

The small church of Halling, having no outstanding features, was built of field stones with ashlar at the corners and the openings around the year 1200. Late in the 15th century a tower was added at the west end of the nave and a porch built in front of the south door.

The church's modest furniture includes a Late Gothic Pieta group which may have been part of the earlier High altarpiece but has now been encased in a new surround. The pulpit with sounding board, like most of the larger carved works in wood found in the district, was probably made in Peder Jensen Kolding's workshop. The bell was cast in 1742 by a Liibeck bell-founder, Lorenz Strahlborn. The rest of the furniture has been renewed in more recent times.